

Να τα πούμε;

Παραμονή Χριστουγέννων πρωί, το κουδούνι χτυπάει, οι νοικοκύρηδες ανοίγουν και η ατμόσφαιρα γεμίζει με την γνωστή μελωδία: Τα κάλαντα των Χριστουγέννων. Ο ήχος της μελόντικας, μια φλογέρα ή πολλές φορές μόνο ένα απλό τριγωνάκι συνοδεύουν το τραγούδι των παιδιών. Όταν τελειώσουν εύχονται «και εις έτη πολλά» ή «Χρόνια Πολλά» και η νοικοκυρά τους δίνει ένα συμβολικό χρηματικό ποσό για τον κουμπάρ τους. Ενίοτε, κυρίως στα χωριά, οι νοικοκυρές φιλεύουν τα παιδιά με παραδοσιακά γλυκίσματα, αμύγδαλα ή φρούτα.

Με τη γιορτή των Χριστουγέννων ξεκινά μια περίοδος εορτασμού δώδεκα ημερών, το γνωστό Δωδεκαήμερο, που τελειώνει με τον εορτασμό των Θεοφανίων. Στις παραμονές των εορτών που σηματοδοτούν το Δωδεκαήμερο (Χριστούγεννα, Περιτομή ή Αγίου Βασιλείου, Φώτα) ψάλλονται τα κάλαντα από μικρές ομάδες, κυρίως παιδιών. Τι είναι όμως τα κάλαντα και πώς εξελίχθηκαν στη σημερινή τους μορφή;

Ετυμολογικά η λέξη κάλαντα προέρχεται από την λατινική **calendae** που σημαίνει *νεομηνία*. Στην Αρχαία Ελλάδα, συναντάμε κείμενα καλάντων παρόμοια με τα σημερινά με παινέματα για τον «αφέντη» του σπιτιού και για την ευημερία του νοικοκυριού. Την εποχή εκείνη τα παιδιά τραγουδούσαν τα κάλαντα κρατώντας ένα ομοίωμα καραβιού για τον θεό Διόνυσο. Κάποιες φορές κρατούσαν και ένα κλαδί ελιάς ή δάφνης στο οποίο κρεμούσαν τις προσφορές των νοικοκύρηδων.

Από το 2^ο μισό του 2^{ου} αι π.Χ. γιορταζόταν η αρχή του νέου χρόνου τις πρώτες μέρες του Ιανουαρίου. Σύμφωνα με μια παράδοση, η Ρώμη σώθηκε από τρεις αδελφούς, τον **Κάλανδο**, τον **Νόννο** και τον **Ειδό**, που ανέλαβαν να θρέψουν τους κατοίκους της. Ο πρώτος για το χρονικό διάστημα 12 ημερών που ονομάστηκε «Καλάνδας», ο δεύτερος για τις επόμενες 10 μέρες που τις είπαν «Νόννας» και ο τρίτος για τις τελευταίες 8, τις Ειδούς. Με το πέρασμα του χρόνου οι δυο γιορτές επισκιάστηκαν από την πρώτη και έτσι έμεινε η γιορτή των καλένδων ως μεγάλη εορτή και οι άλλες δυο ξεχάστηκαν πολύ πριν την εμφάνιση των χριστιανικών εορτών. Κατά τα πρώτα Χριστιανικά χρόνια, τα κάλαντα-άσματα δημιουργήθηκαν μέσα από την ανάγκη υπενθύμισης του περιεχομένου των εορτών και των συνηθειών που σχετίζονται με αυτές.

Οι γιορτές του Δωδεκαήμερου

Όταν ανέλαβε ο **Κωνσταντίνος ο Α΄** τον θρόνο στο Βυζάντιο προσπάθησε να βρει κοινά σημεία ανάμεσα στις ειδωλολατρικές και τις χριστιανικές εορτές, έτσι ώστε η αντικατάστασή τους να είναι ομαλή. Ως αποτέλεσμα, τα Χριστούγεννα τοποθετήθηκαν την 25^η Δεκεμβρίου ως αντικατάσταση της γιορτής του Αήτητου Ήλιου ή αλλιώς Μίθρα, που συμβόλιζε την αύξηση του φωτός της ημέρας, η Πρωτοχρονιά την 1^η Ιανουαρίου ακολουθώντας την εορτή των καλένδων και τα Φώτα στις 6 Ιανουαρίου, την ημέρα που στην Αλεξάνδρεια γιόρταζαν τα γενέθλια του θεού Χρόνου.

Τα κάλαντα

Τα μορφολογικά στοιχεία των καλάντων παραπέμπουν σε εκείνα των δημοτικών τραγουδιών τόσο στην μουσική όσο και στα λόγια. Οι σίχοι τους εξιστορούν τα θρησκευτικά γεγονότα των ημερών (Χριστούγεννα, Πρωτοχρονιά, Θεοφάνια) με λεξιλόγιο λόγιο αλλά και λαϊκό. Η μουσική που τα συνοδεύει είναι απλή και ευχάριστη, ποικίλλει όμως ανά περιοχή υιοθετώντας στοιχεία από την παράδοση της εκάστοτε περιοχής.

Τα κάλαντα των Χριστουγέννων

Τα Χριστουγεννιάτικα κάλαντα διηγούνται τη γέννηση του Χριστού και την επίσκεψη των μάγων στη φάτνη του. Το πιο γνωστό κείμενο που τραγουδήθηκε και τραγουδιέται ακόμα είναι το παρακάτω με τις δυο/τρεις πρώτες στροφές ως πιο συνηθισμένες.

 *Καλήν εσπέραν (ή «καλήν ημέραν»)
άρχοντες,
κι αν είναι ορισμός σας,
Χριστού την θείαν Γέννησιν
να πω στ' αρχοντικό σας.*

*Χριστός γεννάται σήμερα
εν Βηθλεέμ τη πόλει,
οι ουρανοί αγάλλονται*

χαίρετ' η φύσις όλη.

Εν τω σπηλαίω τίκτεται
εν φάτνη των αλόγων
ο Βασιλεύς των ουρανών
και Ποιητής των όλων. 📖

Κάθε περιοχή της Ελλάδος έχει την δική της εκδοχή, έτσι συναντάμε

τα **Μωραϊτικά κάλαντα**:

📖 Χριστούγεννα πρωτούγεννα πρώτη γιορτή του χρόνου! Για βγάτε διέτε μάθετε πως ο Χριστός γεννιέται. Γεννιέται κι ανατρέφεται στο μέλι και στο γάλα το μέλι τρων οι άρχοντες, το γάλα οι αφεντάδες και το μελισσοβότανο το λούζονται οι κυράδες.....[1] 📖 ,

τα **Κερκυραϊκά**:

Σήμερα οι Μάγοι έρχονται στη χώρα του Ηρώδη (2), Και ο Ηρώδης παραχθείς έγινε θηριώδης (2) , κράζει τους Μάγους και ρωτά : Μάγοι που θε να πάτε; (2), Εις Βηθλεέμ το σπήλαιον, την πόλιν την αγίαν(2), που εκεί γεννάει το Χριστό η Δέσποινα Μαρία (2). Και εις έτη πολλά [2],

τα **Αιγινίτικα**:

Καλήμερα! καλήμερα και πάντα καλημέρα! Να τον καλημερίσουμε αυτόν το νιον αφέντη. Αφέντη μου πεντάφεντε, πέντε φορές αφέντη, πέντε φορές αφέντεψες και πάλι αφέντης είσαι.....[3]

καθώς και πολλά αλλά όπως τα **Θράκικα/Ραιδεστού**, τα **Κρητικά** 📖 , τα **Σαμιώτικα-Θρακικά**, τα **Κυπριακά**, τα **Κυκλαδίτικα**, τα **Βυζαντινά** και τα **Ποντιακά**. Όλα με τον δικό τους ιδιαίτερο σκοπό-μελωδία προσεγγίζουν το θέμα της γέννησης του Χριστού από διαφορετική σκοπιά. Πέρα από το βασικό θέμα τους, τα κάλαντα επαινούν το σπίτι και την οικογένεια, με ευχές και επαίνους για το νοικοκυριό και την ευημερία του.

Τα Κάλαντα της Πρωτοχρονιάς

Στα κάλαντα της Πρωτοχρονιάς υμνείται το πέρασμα από τον βαρύ χειμώνα στην Άνοιξη, η αλλαγή από τη χειμερινή ισημερία στην εαρινή και η γιορτή του Αγίου Βασιλείου.

📖 Αρχιμηνιά κι αρχιχρονιά,
ψιλή μου δενδρολιβανιά,
κι αρχή καλός μας χρόνος,
εκκλησιά με τ' άγιο θρόνο.

Αρχή που βγήκε ο Χριστός,
άγιος και πνευματικός
στη γη να περπατήσει
και να μας καλοκαρδίσει.

*Άγιος Βασίλης έρχεται
και όλους μας καταδέχεται
από την Καισαρεία
σ'είσ'αρχόντισσα κυρία.*

*Βαστάει εικόνα και χαρτί,
ζαχαροκαντιοζύμωτη
χαρτί και καλαμάρι,
δες και με το παληκάρι* 🗣️

Στο πρώτο μέρος, στις δύο πρώτες στροφές γίνεται αναφορά στην έλευση του καινούριου χρόνου και στην γέννηση του Χριστού. Στο δεύτερο μέρος, υμνείται ο Άγιος Βασίλειος. Η εορτή του Αγίου Βασιλείου καθιερώθηκε από τους πρώτους Χριστιανούς την 1^η Ιανουαρίου ως αντικατάσταση της παλαιότερης γιορτής των καλένδων. Επίσης η ημερομηνία αυτή συμπίπτει με το θάνατο του Αγίου Βασιλείου την 1^η Ιανουαρίου 379. Ο Άγιος Βασίλειος ενσαρκώνει το πνεύμα του νέου έτους. Είναι ο ζευγολάτης αλλά και ο μορφωμένος οδοιπόρος που έρχεται από τη μακρινή Καισαρεία. Βαστάει χαρτί και καλαμάρι, αλλά παρόλα αυτά οι χωρικοί του ζητούν να κάτσει να φάει και να τραγουδήσει. Εκείνος αρνείται το δεύτερο λέγοντας ότι δε γνωρίζει παρά μόνο γράμματα. Ακουμπά τότε το ραβδί του και εκείνο ανθίζει. Το σύμβολο του ραβδιού που ανθίζει υπάρχει από την αρχαιότητα, είναι η συκιά που πέταξε φύλλα, μόνο που εδώ το ραβδί συνδέεται με τα γράμματα συμβολίζοντας έτσι την αναγέννηση της φύσης με τη γνώση, τη σοφία και την αλήθεια που προέρχεται μόνο από τον χριστιανικό Θεό. [4] Όπως και στην περίπτωση των Χριστουγέννων έτσι και εδώ έχουμε μια πληθώρα από διαφορετικές εκτελέσεις του βασικού μοτίβου των καλάντων της Πρωτοχρονιάς. π.χ.

τα κάλαντα της **Καλύμνου**:

Ξημερώνει νέον έτος και Περιτομή Χριστού, Βασιλείου του Μεγάλου, Ιεράρχου του Σοφού. Ο Χριστός ήρθε στον κόσμο ίνα σώσει τον Αδάμ, ίνα σώσει και τον κόσμο από Δύση ως Βορράν. Εις αυτό το Νέο Έτος, Βασιλείου εορτή, ήρθα να σας χαιρετίσω με την πρέπουσα ευχή. Εύχομαι λοιπόν να ζείτε πολλούς χρόνους κι ευτυχείς, τον Βασίλειον τον Μέγαν να'χετε συνδρομητήν. Όσους έχετε στα ξένα να δεχθείτε με καλό, να σας δίνει ευτυχία το θεό παρακαλώ 🗣️

της **Ίκαρίας**:

Άγιος Βασίλης έρχεται 'πο πισ' απ' το Καμάρι, βαστάει μυτζήθρες και τυριά, βαστάει κι ένα κυνάρι. Βάλτε μας κρασί να πιούμε και του χρόνου να σας πούμε, και του χρόνου να σας πούμε, βάλτε μας κρασί να πιούμε. 🗣️

της **Θράκης**, 🗣️

της **Ζακύνθου** 🗣️

και τέλος της **Τήνου**. 🗣️

Τα Κάλαντα των Φώτων

Την παραμονή των Φώτων^[5] ψάλλονται τα κάλαντα που υμνούν τη βάπτιση του Χριστού. Οι πρώτοι Χριστιανοί έμεναν ξάγρυπνοι ολονυχτίς με αναμένες λαμπάδες, προμηνύοντας έτσι τον επερχόμενο Φωτισμό. Εξ ου και η ονομασία Θεοφάνεια, Φώτα. Ο αγιασμός του νερού γινότανε το βράδυ και ήταν έτσι έτοιμο για την βάπτιση το πρωί.

Σε μερικά μέρη της Ελλάδος, ο ιερέας της Εκκλησίας ραντίζει τα σπίτια με τον μικρό αγιασμό για να φύγουν οι καλικάντζαροι. Σε άλλες περιοχές ραντίζουν ακόμα και τα χωράφια τους για να είναι εύφορα την καινούρια χρονιά.

🔔 Σήμερα τα φώτα κι ο φωτισμός
η χαρά μεγάλη κι ο αγιασμός.
Κάτω στον Ιορδάνη τον ποταμό
κάθετ' η κυρά μας η Παναγιά.
'Οργανοβαστάει, κερί κρατεί
και τον Αϊ-Γιάννη παρακαλεί.
'Αϊ-Γιάννη αφέντη και βαπτιστή
βάπτισε κι εμένα Θεού παιδί.
Ν' ανεβώ στον ουρανό
να μαζέψω ρόδα και λίβανο. 🔔

Εκτός από την παραπάνω εκτέλεση, συναντάμε μεγάλη ποικιλία τόσο στο κείμενο όσο και στη μελωδία. Όπως π.χ.

τα Φωτοκάλαντα της **Βορείου Ηπείρου**:

🔔 Σήμερα ειν' τα φώτα κι ο Φωτισμός κι αύριο Αγιογιάννης και Αγιασμός. Κάτω στον Ιορδάνη τον ποταμό, κάθετα' η Κυρά μας η Παναγιά. Σπάργανα κρατάει, κερί κρατεί, και τον 'Αγιο Γιάννη παρακαλεί: «'Αγιο Γιάννη αφέντη και Πρόδρομε βάφτισε και μένα Θεού παιδί...», 🔔

της **Κάσου**:

🔔 Δεν είναι τούτη η γιορτή ωσάν την περασμένη, μόνον η μέρα η φρικτή η δοξολογημένη, που οι παππάδες πορπατούν με το σταυρό στο χέρι, και μπαίνουν μες τα σπήλαια και λεν τον Ιορδάνη. Βοήθεια να έχετε τον Μέγαν Ιωάννη. Κάτου στα Γεροσόλυμα και στου Χριστού τον τάφον, εκεί δένδρον εν ύπηρχε, δένδρον εξεφυτρώθη, στη μέση κάθετ' ο Χριστός, στην άκρα η Παναγία, και τα περικλωνάρια του Αγγέλοι κι Αρχαγγέλοι. 🔔

Τα Θεοφάνια (Φώτα) είναι η τρίτη και τελευταία γιορτή του δωδεκαήμερου, η γιορτή της κάθαρσης της φύσης και του εξαγνισμού των ανθρώπων. Η γιορτή των Φώτων καθιερώθηκε για πρώτη φορά τον 2^ο αι. μ.Χ. στην Αίγυπτο, δε γνωρίζουμε όμως πότε υιοθετήθηκε από τους Ορθόδοξους Χριστιανούς της Ανατολής. Παρόλα αυτά όμως είναι γνωστό ότι τον 4^ο αιώνα γιορτάζονταν στην Κανά της Γαλιλαίας μαζί η Γέννηση, η Βάπτιση και το πρώτο θαύμα του Χριστού. Περίπου εκείνη την περίοδο υιοθέτησαν τα Θεοφάνια και οι δυτικές εκκλησίες σταδιακά με τελευταία την Εκκλησία της Ρώμης.

Τα Θεοφάνια κλείνουν το εορταστικό Δωδεκαήμερο των Χριστουγέννων. Κυρίαρχο στοιχείο σ' αυτήν την περίοδο είναι η εορταστική ατμόσφαιρα που μεταδίδεται μέσω των καλάντων. Στις μέρες μας

βέβαια αυτή η ατμόσφαιρα τείνει να ξεχαστεί. Από τη μια μειώνονται οι «καλαντιστές», από την άλλη όμως και ο κόσμος δεν ανοίγει πια εύκολα την πόρτα του στα κάλαντα ούτε έχει την υπομονή να τα ακούσει ολόκληρα. Πολλές φορές με ένα ξερό «Μας τα' πάνε άλλοι» διώχνουμε τους απογοητευμένους «καλαντιστές» χωρίς να γνωρίζουμε ότι εκείνη τη στιγμή δεν κλείνουμε την πόρτα μόνο σε εκείνους αλλά και σ' ένα από τα παλαιότερα έθιμα του λαού μας.

Πλησιάζουν Χριστούγεννα λοιπόν.....αν το κουδούνι ηχήσει ας ανοίξουμε την πόρτα και ας ακούσουμε τα κάλαντα. Και η καινούρια χρονιά σίγουρα θα είναι καλύτερη!

Μαρίνα Νικολακοπούλου

Αθήνα 25 Νοεμβρίου 2003

Επιλογή Βιβλιογραφίας από τη συλλογή της Βιβλιοθήκης

- ▣ *Δομή: όλες οι γνώσεις για όλους: εγκυκλοπαίδεια έγχρωμη*, (Αθήνα: Δομή, 1995)
- ▣ Ζαχαρενάκη, Κυριάκου, *Κάλαντα και παράδοση του δωδεκαημέρου*, (Αθήνα: Δωδώνη, 1986)
- ▣ Λουκάτος, Δημ. Σ., *Χριστουγεννιάτικα και των εορτών*, (Αθήνα: Φιλιππότη, 1984)
- ▣ *Μέγαρο Μουσικής Αθηνών 1996-1997: Κύκλος Χριστουγεννιάτικων εκδηλώσεων* (Αθήνα: ΟΜΜΑ, 1996).
- ▣ Μέγας, Γ. Α., *Ελληνικές γιορτές και έθιμα της λαϊκής λατρείας*, (Αθήνα: Οδυσσεάς, 1992)
- ▣ Μιχαήλ-Δέδε Μ. *Κάλαντα-Καλήμερα και θρησκευτικά τραγούδια*, (Αθήνα: Φιλιππότη, 1989)
- ▣ Σέττα, Δημ.Χρ. *Ευβοϊκά δημοτικά τραγούδια : κάλαντα από τη Βόρεια Εύβοια*, (Αθήνα: χ.ο., 1963.)
- ▣ Φουντούλης, Ιωάννης Μ. *Λογική Λατρεία*, (Αθήνα: Αποστολική Διακονία, 1997)

Επιλογή Δισκογραφίας από τη συλλογή της Βιβλιοθήκης

- ▣ *Αлт...να τα πούμε: κάλαντα Χριστουγέννων και Πρωτοχρονιάς*, Αθήνα: ΚΕΤ, 2002.
- ▣ *Αρχείο Ελληνικής Μουσικής: Τα κάλαντα των Ελλήνων*, Αθήνα: ΑΕΜ007, χ.χ.
- ▣ *Αρχείο Ελληνικής Μουσικής : Κάλαντα Δωδεκαημέρου*, Αθήνα: ΑΕΜ001, χ.χ.
- ▣ *Κάλαντα από την Ελλάδα με παιδική ορχήστρα και χορωδία*, Αθήνα: Legend40032, 1997.
- ▣ *Κάλαντα Χριστουγέννων*, Αθήνα: ΠΜΕ Α131, χ.χ.

▣ Καψάσκη, Κική, *Τρίγωνα κάλαντα: παιδικά χριστουγεννιάτικα τραγούδια*, Αθήνα: MBI10627/8, 1995.

▣ *Τα παιδιά της Μυκόνου τραγουδούν τα κάλαντα: Σήμερα ειν' αρχιμηνιά κι αρχή του Γεναρίου.*, Μύκονος : Δ.Ε.Π.Π.Α.Μ.,χ.χ.

▣ *Χριστουγεννιάτικα κάλαντα και τραγούδια*, Αθήνα: FMRecords297, χ.χ.

Μουσικά Παραδείγματα

▣ *Κάλαντα Χριστουγέννων* από το CD *Τρίγωνα κάλαντα: παιδικά χριστουγεννιάτικα τραγούδια/ Κική Καψάσκη*, MBI, 1995.

-
▣ *Μωραϊτικά κάλαντα* από το CD *Τρίγωνα κάλαντα: παιδικά χριστουγεννιάτικα τραγούδια/ Κική Καψάσκη*, MBI, 1995.

▣ *Κάλαντα Κρητικά* από το CD *Τρίγωνα κάλαντα: παιδικά χριστουγεννιάτικα τραγούδια/ Κική Καψάσκη*, MBI, 1995.

▣ *Κάλαντα Πρωτοχρονιάς* από το CD *Τρίγωνα κάλαντα: παιδικά χριστουγεννιάτικα τραγούδια/ Κική Καψάσκη*, MBI, 1995.

▣ *Κάλαντα Ζακυνθινά* από το CD *Τρίγωνα κάλαντα: παιδικά χριστουγεννιάτικα τραγούδια/ Κική Καψάσκη*, MBI, 1995.

▣ *Κάλαντα Τήνου* από το CD *Τρίγωνα κάλαντα: παιδικά χριστουγεννιάτικα τραγούδια/ Κική Καψάσκη*, MBI, 1995.

▣ *Ξημερώνει νέον έτος* από το CD *Αρχείο Ελληνικής Μουσικής: Τα κάλαντα των Ελλήνων*, FM Records, x.x.

▣ *'Άγιος Βασίλης έρχεται* από το CD *Αρχείο Ελληνικής Μουσικής: Τα κάλαντα των Ελλήνων*, FM Records, x.x.

▣ *'Άγιους Βασίλης έρχιτι* από το CD *Αρχείο Ελληνικής Μουσικής: Τα κάλαντα των Ελλήνων*, FM Records, x.x.

▣ *Σήμερα ειν' τα Φώτα* από το CD *Αρχείο Ελληνικής Μουσικής: Τα κάλαντα των Ελλήνων*, FM Records, x.x.

▣ *Εν είναι τούτη η γιορτή* από το CD *Αρχείο Ελληνικής Μουσικής: Τα κάλαντα των Ελλήνων*, FM Records, x.x.

▣ *Σήμερα τα Φώτα* από το CD *Κάλαντα από την Ελλάδα με παιδική ορχήστρα και χορωδία*, Legend, 1997.